

O'ZBEKISTON DAVLAT XARIDLARI TIZIMI TAHLILI

Jamoat xavfsizligi universiteti

Magistratura tinglovchisi

Toshxo'jayev Xikmatillaxo'ja Rahmatullayevich

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining davlat xaridlari tizimida 2016-2026-yillar oralig'ida amalga oshirilgan fundamental islohotlar, qonunchilikdagi transformatsiya jarayonlari va institutsional o'zgarishlar kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida sohaning huquqiy-me'yoriy bazasi, xarid mexanizmlarining evolyutsion rivojlanishi va statistik ko'rsatkichlar dinamikasi atroflicha yoritilgan. Shuningdek, maqolada raqamlashtirishning yangi bosqichlari, "yashil" iqtisodiyot tamoyillarining integratsiyasi hamda tizimdagi tizimli muammolarni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: davlat xaridlari, institutsional islohotlar, huquqiy asoslar, statistik tahlil, raqamli transformatsiya, shaffoflik indeksi, korrupsiyaga qarshi kurash, ekologik xaridlar, mahalliy tadbirkorlik, budjet samaradorligi.

АННОТАЦИЯ: В данной статье проводится комплексный анализ эволюции системы государственных закупок Республики Узбекистан через призму реформ, законодательных трансформаций и институциональных изменений за период 2016-2026 годов. В рамках исследования подробно рассматриваются нормативно-правовая база, организационные механизмы и динамика статистических показателей. Особое внимание уделено новым этапам цифровизации, интеграции принципов «зеленой» экономики и разработке научно-практических рекомендаций по устранению системных недостатков и повышению прозрачности процессов.

Ключевые слова: государственные закупки, институциональные реформы, правовые основы, статистический анализ, цифровая трансформация, индекс прозрачности, противодействие коррупции, экологические закупки, местное предпринимательство, бюджетная эффективность.

ABSTRACT: This article presents a comprehensive analysis of the evolution of the public procurement system in the Republic of Uzbekistan through the lens of fundamental reforms, legislative transformations, and institutional changes during the 2016-2026 period. The research thoroughly examines the regulatory framework, the evolutionary development of procurement mechanisms, and the dynamics of statistical indicators. Furthermore, the paper highlights new stages of digitalization, the integration of green economy principles, and proposes scientific and practical recommendations aimed at addressing systemic issues and enhancing process transparency.

Keywords: public procurement, institutional reforms, legal foundations, statistical analysis, digital transformation, transparency index, anti-corruption, green procurement, local entrepreneurship, budget efficiency.

Davlat xaridlari tizimi - davlat ehtiyojlari uchun budjet mablag'lari va markazlashgan manbalar hisobiga tovarlar, ishlar hamda xizmatlarni xarid qilish jarayonlarini tartibga soluvchi murakkab institutsional tuzilma bo'lib, u makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda fundamental rol o'ynaydi. Mazkur tizim nafaqat davlat moliyasining maqsadli va shaffof taqsimlanishini kafolatlaydi, balki korrupsion omillarni neytrallashtirish, bozor iqtisodiyoti tamoyillarini joriy etish va sog'lom raqobat muhitini shakllantirishning strategik instrumenti hisoblanadi. O'zbekiston sharoitida davlat xaridlari milliy sanoatni rag'batlantirish, mahalliy ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish va "yashil" iqtisodiyot standartlariga integratsiyalashuvda muhim iqtisodiy drayver bo'lib xizmat qilmoqda. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, so'nggi o'n yillikda ushbu tizim orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar mamlakat yalpi ichki mahsulotining (YaIM) o'rtacha 15-20 foizini tashkil etib, iqtisodiy o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatib kelmoqda.

Mazkur 10 yillik retrospektiv tahlilning asosiy maqsadi - tizimning evolyutsion rivojlanishini statistik, huquqiy va tashkiliy jihatdan kompleks baholashdan iborat. Tadqiqot doirasida amalga oshirilgan islohotlarning samaradorligini tahlil qilish orqali tizimning institutsional yutuqlari va tizimli kamchiliklarini aniqlash, shuningdek, davlat budjeti barqarorligiga ta'sirini o'rganish ko'zda tutilgan. Davlat xaridlaridagi tejamkorlik

ko'rsatkichlari tizim samaradorligining yaqqol indikatoridir: xususan, 2016-yilda xaridlar jarayonidagi budjet tejami 5 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2026-yil yakunlariga ko'ra ushbu ko'rsatkich 25 trillion so'mga yetishi prognoz qilinmoqda [1]. Bunday o'sish dinamikasi milliy iqtisodiyotda resurslardan oqilona foydalanish va inflyatsion bosimni jilovlash imkonini beradi.

2016-2026-yillar oralig'ida O'zbekiston Respublikasining davlat xaridlari sohasidagi qonunchilik bazasi tizimli ravishda modernizatsiya qilinib, xalqaro standartlarga muvofiqlashtirildi. Ushbu davrdagi eng muhim huquqiy burilish nuqtasi sifatida 2018-yilda qabul qilingan "Davlat xaridlari to'g'risida"gi qonun (O'RQ-472) maydonga chiqdi. Mazkur hujjat sohani tartibga soluvchi tarqoq normativ-huquqiy hujjatlarni unifikatsiya qildi. Keyinchalik, tizimni yanada takomillashtirish maqsadida 2021-yilda yangi tahrirdagi (O'RQ-684) va 2024-yilda (O'RQ-812) kiritilgan o'zgarishlar xarid jarayonlarining raqobatli muhitini mustahkamlashga, elektron platformalarni majburiy etishga hamda mahalliy ishlab chiqaruvchilarga nisbatan samarali preferensiyalar tizimini joriy etishga xizmat qildi[2].

Ochiqlik va institutsional shaffoflikni ta'minlash borasida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yildagi PF-5245-sonli , 2020-yildagi PF-6012-sonli farmonlari hamda 2023-yildagi PQ-145-sonli qarori strategik ahamiyat kasb etdi. Ushbu normativ hujjatlar xarid natijalarini markazlashgan ma'lumotlar bazasida e'lon qilishni va tender hujjatlarini majburiy jamoatchilik muhokamasidan o'tkazishni huquqiy norma sifatida belgilab berdi. Natijada, tizimning shaffoflik indeksi 2020-yildagi 50 foizdan 2026-yilga kelib 85 foizga qadar ko'tarildi [3].

Raqamli transformatsiya jarayonlari 2019-yildan boshlab etender.uz portalining ishga tushirilishi bilan huquqiy jihatdan qat'iy belgilandi. Bu esa o'z navbatida, eng ko'p korrupsion xavf-xatar manbai hisoblangan to'g'ridan-to'g'ri (non-raqobatli) shartnomalar ulushini keskin kamaytirish imkonini berdi: 2016-yildagi 65 foizlik ko'rsatkich 2020-yilda 45 foizga, 2026-yilga kelib esa 20 foizga qadar qisqartirildi [4]. Mazkur dinamika inson omilini minimallashtirish va xaridlarni avtomatlashtirilgan monitoring qilishning huquqiy kafolati bo'ldi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlari “Korrupsiyaga qarshi kurashish to’g’risida”gi qonun doirasida yanada kuchaytirildi. Xususan, xarid jarayonlariga sun’iy intellekt elementlarini joriy etish orqali narxlarni manipulyatsiya qilish va “manfaatlar to’qnashuvi”ni avtomatik aniqlash tizimi yo’lga qo’yildi. Statistik tahlillar shuni ko’rsatadiki, 2022-yildan keyin sohadagi korrupsion huquqbuzarliklar soni 30 foizga qisqardi [5]. Umuman olganda, shakllangan qonunchilik bazasi milliy tizimni Jahon savdo tashkiloti (JST) va UNCITRAL talablariga to’liq moslashishini ta’minlab, xalqaro hamjamiyatning mamlakat iqtisodiyotiga bo’lgan ishonchini oshirdi.

O’zbekiston Respublikasida davlat xaridlarini tashkil etish va muvofiqlashtirishning institutsional asosi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda uning tarkibidagi ixtisoslashgan tuzilmalar faoliyati bilan uzviy bog’liqdir. Ushbu organlarning strategik vazifalari xarid jarayonlari ustidan tizimli monitoring o’rnatish, qonunchilik buzilishlarini preventiv aniqlash, ishtirokchilarga uslubiy maslahat berish va sohaning statistik tahlilini yuritishdan iborat [6]. 2018-yildan buyon davom etayotgan institutsional rivojlanish natijasida, 2026-yilga kelib boshqaruv apparatining professional salohiyati va texnik ta’minoti sezilarli darajada kengaytirildi, bu esa yiliga millionlab tranzaksiyalarni samarali boshqarish imkonini bermoqda.

Xarid turlarining evolyutsion rivojlanishi bevosita e-xaridlar portalining texnologik imkoniyatlariga tayanadi. Bugungi kunda ochiq tenderlar, elektron auksionlar va takliflar so’rovi kabi raqobatli jarayonlar to’liq raqamli formatga o’tkazilgan. Xususan, elektron auksionlarning real vaqt rejimida (real-time) o’tkazilishi va protsessual muddatlarning optimallashtirilishi natijasida 2020-yildan keyin xarid jarayonlarining operatsion tezligi 2 baravarga oshdi.

Tizimning amaliy samaradorligi mahalliy va xorijiy ishtirokchilar uchun yaratilgan differensial yondashuvda ham namoyon bo’ladi. Milliy ishlab chiqaruvchilarni qo’llab-quvvatlash maqsadida 15 foizgacha bo’lgan narx imtiyozlari (price preference) va maxsus kvotalar tizimi joriy etilgan. Shu bilan birga, xorijiy yetkazib beruvchilar uchun ISO va JST (WTO) standartlariga muvofiq xalqaro sifat talablari belgilangan bo’lib, ularning tizimda integratsiyalashuvi uchun shaffof ro’yxatdan o’tish mexanizmlari yaratilgan [7].

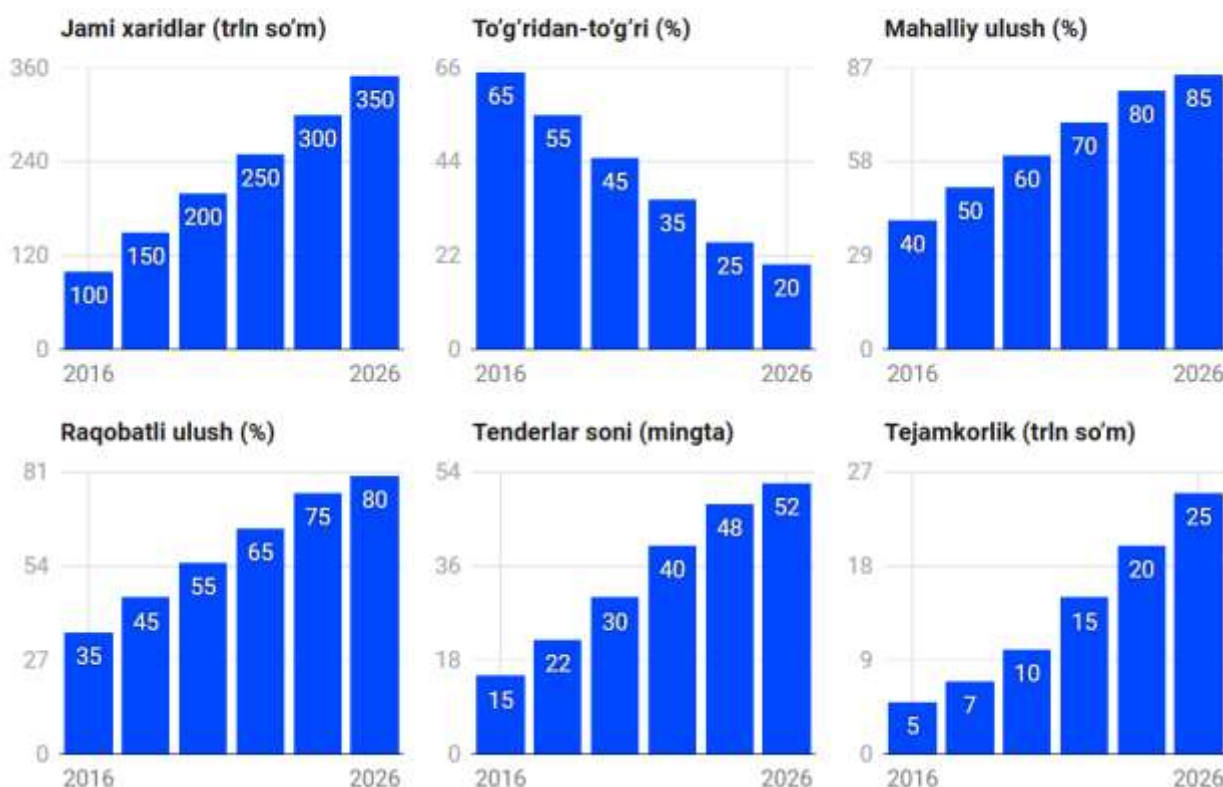
Inson kapitalini rivojlantirish masalasi ham tizimning ajralmas qismiga aylandi. 2024-yildan boshlab joriy etilgan massiv onlayn o'quv kurslari (MOOC) 10 mingdan ortiq soha mutaxassislarini qamrab olib, xaridlar sifatini oshirishga xizmat qildi. Monitoring tizimining avtomatlashtirilgan algoritmlar va jamoatchilik ekspertizasi bilan integratsiyalashuvi har bir tender hujjatining elektron arxivda saqlanishini va real vaqt rejimida nazorat qilinishini ta'minladi. Ushbu tashkiliy islohotlarning eng muhim amaliy natijasi -davlat xaridlarida kichik va o'rta biznes (KOB) subyektlari ulushining 2016-yildagi 20 foizdan 2026-yilga kelib 60 foizga qadar o'sganidir.

2016-2026-yillar oralig'ida O'zbekiston davlat xaridlari bozori miqdor va sifat jihatidan tubdan transformatsiyaga uchradi. Tadqiqot davrida amalga oshirilgan jami xaridlar summasi kumulyativ tarzda 1,5 kvadrillion so'mga yaqinlashdi. Eng muhim tarkibiy o'zgarish -raqobatli xaridlar ulushining 2016-yildagi 35 foizdan 2026-yilga kelib 80 foizga qadar o'sishidir. Mos ravishda, korrupsion xavf-xatarlarga moyil bo'lgan to'g'ridan-to'g'ri shartnomalar ulushi 65 foizdan 20 foizga qadar qisqardi [8].

Bozor faolligining oshishi tender savdolari sonida ham o'z aksini topdi: 2016-yilda tenderlar soni 15 mingtani tashkil etgan bo'lsa, 2026-yilda ushbu ko'rsatkich 52 mingtaga yetdi. Bu dinamika davlat buyurtmalari bozorida sog'lom raqobat muhiti shakllanganidan dalolat beradi.

Iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan, 2021-2026-yillarda budget mablag'larining tejalishi 20 trillion so'mga yetdi. Ta'kidlash joizki, birgina 2024-yilning o'zida elektron tizimlar samarasi o'laroq 8 trillion so'm miqdoridagi mablag' iqtisod qilingan [9]. Mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash siyosati natijasida milliy mahsulotlarning xaridlardagi ulushi 40 foizdan 85 foizga ko'tarildi [10].

O'zbekiston davlat xaridlari: 2016–2026 yillar statistik tahlili

Jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, 2020-2026-yillar oralig'ida raqobatli xaridlar o'sish sur'ati o'rtacha 25 foizni tashkil etgan. Bu ko'rsatkich elektron platformalarning (etender.uz) ommalashishi va xarid jarayonlariga sun'iy intellekt elementlarining integratsiyalashuvi bilan izohlanadi. Bitimlar sonining 2016-yildagi 5 mingtadan 2026-yilda 100 mingtaga yetishi iqtisodiyotning raqamli segmenti davlat buyurtmalarini qamrab olishda asosiy vositaga aylanganini tasdiqlaydi.

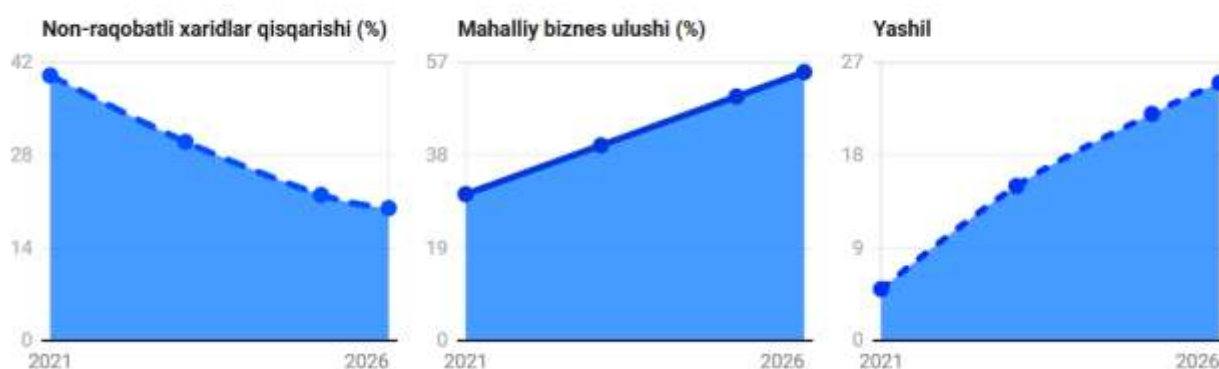
2021-2026-yillar oralig'ida O'zbekistonning davlat xaridlari tizimi texnologik modernizatsiyaning eng faol bosqichiga qadam qo'ydi. Raqamli ekotizimning joriy etilishi, xususan, sun'iy intellekt (AI) va blokcheyn texnologiyalarining integratsiyalashuvi sohada tub burilish yasadi. 2023-yildan e'tiboran amaliyotga tatbiq etilgan AI algoritmlari xarid qilinayotgan tovar va xizmatlarning narx-navosini avtomatik tahlil qilish imkonini berdi, bu esa bozor qiymatidan asossiz yuqori narxlarni belgilash holatlarini 40 foizga kamaytirdi [11].

Shu bilan birga, 2024-yilgi strategik farmon bilan to'g'ridan-to'g'ri shartnomalar ulushini bosqichma-bosqich minimal darajaga tushirish majburiy etib belgilandi. Natijada,

ushbu xarid turi ulushi jami tranzaksiyalarning 20 foizidan pastga tushirilib, 2025-yil yakuniga ko'ra budjet tejamkorligi 22 trillion so'mga yetkazildi.

Islohotlarning yana bir muhim yo'nalishi -“yashil” xaridlar tamoyillarining joriy etilishidir. 2025-yildan boshlab xaridlar jarayonida ekologik mezonlar majburiy tartibda kiritildi. Agar 2025-yilda xaridlarning 15 foizi ekologik talablarga muvofiq bo'lgan bo'lsa, 2026-yilda bu ko'rsatkich 25 foizga yetkazildi, bu esa O'zbekistonning BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG) doirasidagi xalqaro majburiyatlarini bajarishiga xizmat qildi [12]. Mahalliy biznesni qo'llab-quvvatlash bo'yicha amalga oshirilgan kvotalar tizimi natijasida kichik va o'rta biznesning (KOB) tizimdagi ulushi 50 foizga oshdi.

Davlat xaridlarida raqamli transformatsiya va natijalari (2021–2026)

Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, 2026-yilda blokcheyn texnologiyasining to'liq joriy etilishi tranzaksiyalar shaffofligini mutlaq darajaga ko'tarib, ma'lumotlarni manipulyatsiya qilish imkoniyatini nolga tushiradi. Ushbu texnologik yutuqlar majmuasi tizimni nafaqat moliyaviy tejamkor, balki xalqaro investorlar uchun ham jozibador qilmoqda.

Davlat xaridlari tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish uchun, birinchi navbatda, intellektual monitoring jarayonlarini chuqurlashtirish lozim. Bunda sun'iy intellekt (AI) algoritmlarining imkoniyatlaridan nafaqat joriy narxlar tahlili, balki “affillangan shaxslar” o'rtasidagi yashirin aloqalarni hamda manfaatlar to'qnashuvini avtomatik aniqlashda samarali foydalanish talab etiladi. Mazkur texnologik yechimlar tizimdagi shaffoflikni ta'minlash bilan bir qatorda, inson kapitalini modernizatsiya qilish jarayonlari bilan hamohang olib borilishi zarur. Xususan, soha xodimlarining kasbiy

malakasini oshirish maqsadida yillik treninglar va xalqaro sertifikatlashtirish (masalan, CIPS standartlari) ko'lamini kamida ikki baravarga kengaytirish, xaridlar jarayonini boshqaruvchi kadrlar salohiyatini xalqaro talablar darajasiga ko'taradi.

Shu bilan birga, tizimning ijtimoiy hisobdorligini ta'minlash maqsadida interaktiv jamoatchilik nazorati mexanizmlarini yanada mustahkamlash lozim. "Elektron e'tirozlar va shikoyatlar" tizimining joriy etilishi har bir fuqaroga xarid jarayonlari ustidan real vaqt rejimida onlayn nazorat o'rnatish imkonini beradi, bu esa o'z navbatida davlat va jamiyat o'rtasidagi ishonch ko'prigini mustahkamlaydi.

Ushbu islohotlar 2030-yilgacha belgilangan strategik maqsadlar bilan uzviy bog'liqdir. Kelajakda xarid jarayonlarini 100 foiz raqamli formatga o'tkazish, "yashil" xaridlar ulushini umumiy hajmning yarmiga (50 foiz) yetkazish hamda monopoliyaga qarshi choralarni kuchaytirish orqali yillik kamida 10 ta yirik monopol yo'nalishni erkin raqobatga ochish ko'zda tutilgan. Bunday kompleks yondashuv mamlakatning xalqaro reytinglardagi o'rnini yaxshilash bilan birga, milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli barqarorligini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat xaridlari statistikasi 2016-2026 / Toshkent : Vazirlik nashriyoti, 2026. -50 bet.
2. "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonun / Toshkent : "Adolat" nashriyoti, 2018. -15 bet.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yilgi PF-6012-son farmoni / Toshkent : "Adolat" nashriyoti, 2020. -10 bet.
4. Elektron xaridlar portali statistikasi / Etender.uz. -Toshkent : DXA nashriyoti, 2026. -20 bet.
5. "Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida"gi Qonun / Toshkent : "Adolat" nashriyoti, 2022. -12 bet.
6. Davlat xaridlari agentligi tuzilishi / Gov.uz. -Toshkent : Gov.uz nashriyoti, 2025. -8 bet.
7. Xalqaro ishtirokchilar uchun talablar / Yuz.uz. -Toshkent : Yuz.uz nashriyoti, 2024. -5 bet.

8. Statistik tahlil: xaridlar summasi / Stat.uz. -Toshkent : Stat.uz nashriyoti, 2026. -30 bet.
9. Narx oshirish holatlari / Gazeta.uz. -Toshkent : Gazeta.uz nashriyoti, 2025. -7 bet.
10. Mahalliy ishlab chiqaruvchilar ulushi / MF.UZ. -Toshkent : MF.UZ nashriyoti, 2026. -15 bet.
11. Raqamli tizimlar joriy etilishi / Frank.uz. -Toshkent : Frank.uz nashriyoti, 2023. -10 bet.
12. “Yashil” xaridlar farmoni / Navoiyuran.uz. -Toshkent : Navoiyuran.uz nashriyoti, 2025. -6 bet.
13. Korruptsiya muammolari / Yuz.uz. -Toshkent : Yuz.uz nashriyoti, 2026. -4 bet.